

Humanitarne organizacije nastavljaju debatu oko toga da li upotrebljavati riječ "žene" ili "rod". To nisu zamjenske riječi, upozorava autorica. I u ovoj knjizi se insistira na riječi "rod" u namjeri da se uputi na različite uloge koje muškarci i žene imaju u društvu, pa tako i na njihove različite potrebe i interese. Osim toga, riječ "rod" uključuje i muškarce i žene. Sedmi trend govori o napetostima između agencijskih politika i operativnim smjernicama. Agencijske politike koje se odnose na rod sastavni su dio realnosti na terenu. Često se politike humanitarnih organizacija sukobljavaju s poduzetim akcijama. Preporučuje se uključivanje lokanih žena u područne urede te dodjeljivanje odgovornih pozicija. Rastuće aktivnosti posredovanja karakteristika su osmog trenda. Humanitarne organizacije sve se više uključuju u posredovanje o problemima roda.

Žene se organiziraju kao nikada prije toga u brizi za sve aspekte života. I ženska i muška iskustva čine integralnu dimenziju u kreiranju humanitarne politike i programa. Neke organizacije počinju učiti iz svojih pogrešaka te razvijati oruđa za postavljanje programa koji se tiču roda. Agencije postaju svjesne potreba lokalne populacije, te počinju uključivati lokalne žene i muškarce u kreiranje projekata. Jedna od najvažnijih promjena, pokazala je analiza, bila je senzibilizacija grupa za pomoć u perspektivi roda. Takva perspektiva uzima u obzir način na koji različite uloge, mogućnosti i stremljenja muškaraca i žena utječu na njihove potrebe tijekom humanitarnih kriza.

Odbijajući ulogu žrtve, žene potpomognute međunarodnim humanitarnim pravima i međunarodnim posredničkim mrežama organiziraju se za preživljavanje tijekom rata i za mirnodopsku rekonstrukciju. Kada god žene imaju utjecaj na humanitarne aktivnosti, uspostavljena mreža rezultira promjenom odnosa moći između muškaraca i žena te uspostavljanjem jednakosti u kratkom periodu. Promjene odnosa nerijetko vode i do institucionalnih promjena, zaključuje autorica.

Jelena Zlatković Winter

Jadranka Čačić-Kumpes (ur.)

KULTURA, ETNIČNOST, IDENTITET

Institut za migracije i narodnosti, Naklada Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb, 1999, 318 str.

Knjiga *Kultura, etničnost, identitet* što ju je priredila Jadranka Čačić-Kumpes nastala je povodom drugoga okruglog stola *Etnički razvitak europskih nacija: Hrvatska – Europa* koji je održan u Zagrebu 20. ožujka 1999. u organizaciji skupine istraživača Instituta za migracije i narodnosti. Njome su obuhvaćeni radovi vezani uz prve dvije podteme skupa (etničnost i kultura, etničnost i obrazovanje).

Nakon uvoda J. Čačić-Kumpes knjigu je podijelila u četiri cjeline: *Plutajući mozaik na obzoru: naznake o pojmovima; Kultura, etničnost, razvoj: izazovi rekonstrukcije identiteta; Kultura, mit i etničnost; Razmeda etničnosti, kulture i identiteta*. Na kraju knjige nalaze se bilješke o autorima, sažetak na engleskom i francuskom jeziku te kazalo.

Tematski okvir knjige čine pojmovi kulture, etničnosti i identiteta. Ono što je u njoj posebno naglašeno jest odnos kulture i etničnosti u hrvatskome, ali i širem europskom kontekstu. Postavlja se i pitanje odnosa etničkoga i nacionalnoga, a također se interdisciplinarno problematiziraju odrednice različitih identiteta u pluralnom kontekstu današnjih društava. Kako se identiteti kreiraju, diferenciraju, što ih izgrađuje i koje institucije u tome pomažu, samo su neka od važnih pitanja na koja se u tekstovima pokušava odgovoriti.

Prva cjelina započinje tekstem *Znakovita zbrka oko etničkog Srdana Vrcana* koji je podijeljen u sedam poglavlja. Prvo koje govori o zaokretu u sociologijskom diskursu na tragu je A. Touraineove vizije zaokreta od politike interesa k politici identiteta. Drugi dio temelji se na A. D. Smithovom shvaćanju *etnijske*. Da su identiteti u kasnom modernom dobu sve više fragmentirani i razlomljeni au-

tor govori u poglavlju o "zbrci oko identiteta". Vrcan posebno naglašava opasnost od nehajnog tipa govora u kojem se zanemaruju razlike između etničnosti i nacije.

Nikola Skledar odmah na početku članka *Etničnost i kultura* iznosi svoje shvaćanje o naslovnim pojmovima koji su, iako imaju svaki napose svoju vlastitost, međusobno isprepleteni i komplementarni. Posebnu pažnju u proučavanju kulture autor pridaje jeziku, kao simbolu kojim gotovo svaka etnija i nacionalna kultura naglašava svoju posebnost i koji ponekad može biti sredstvo u očuvanju ugroženog kulturnog i nacionalnog identiteta.

Dok Skledar u korelat s kulturom stavlja etničnost, *Esad Ćimić* to čini s nacijom. U tekstu *Nacija i kultura* on polazi od određenja nacije u čijem je središtu politička osviještenost određenog naroda. Autor govori i o tradicionalizmu za koji kaže da ga valja promišljati imajući u vidu pozitivnu stranu žive tradicije i negativnu stranu konzervacije i zatvaranja, a također se dotiče i učinaka koje proces globalizacije može imati u suvremenom svijetu.

Pojmovima kulture i etničnosti koje smo susretali u tekstovima prethodnih autora *Josip Kumpes* dodaje i pojam religija. Kumpes želi naznačiti opći okvir za istraživanje međuodnosa religije, kulture i etničnosti kao i pojasniti suodnos pojmova: religija i kultura, religija i politika te religija i identitet. Nadovezujući se na *Marca Martiniella* autor sugerira tri skupine problema s kojima se susreću teoretičari religije i etničnosti kada nastoje predložiti jednu opću teoriju odnosa etničnosti i religije.

Već elaboriranim pojmovima kultura i etničnost *Laura Šakaja* dodala je i pojam kulturni pejzaž. U tekstu *Kultura, kulturni pejzaž, etničnost* autorica je problem kulture i etničnosti pokušala sagledati s područja kulturne geografije. Ona također napominje kako je došlo i do promjene geografskog shvaćanja samog pojma kulture pri čemu se kultura u novije vrijeme shvaća kao intersubjektivna realnost koja nastaje i mijenja se tijekom procesa socijalne interakcije.

Iako nam se pojmovi multikulturalizam, interkulturalizam, transkulturalizam, plurikulturalizam na prvi pogled mogu činiti suprotstavljenima, oni su po mišljenju autora *Sanjina Dragojevića* komplementarni i nadopunjujući budući da se svaki od njih odnosi na posebno područje kulturne različitosti. Dragojević navodi četiri ključna pristupa vezana uz područje upravljanja kulturnom različitosti i daje kratak pregled društvene paradigme koja je uzrokovala njihov nastanak te pokušava rasvijetliti osnovno i dodatno značenje pojmova kojima su definirani.

Prvi u sklopu druge cjeline *Kultura, etničnost, razvoj: izazovi rekonstrukcije identiteta*, tekst *Vjerana Katunarića* *Kultura, nacija, razvoj: stvaralački projekt i retorika reakcije* započinje tvrdnjom kako za elitnu kulturu u zemljama tranzicije više ne postoji politički interes. Autor ističe kako u tranzicijskim zemljama postoji podijeljenost kulturne elite na "tradicionaliste" ("folkloriste") i "moderniste" ("prozapadnjake"), a dijelovi moderne visoke kulture (umjetnost, znanost, visoko obrazovanje) međusobno su slabo povezani. Valja svratiti pozornost i na vrijednost koju posjeduje stvaralačka kultura, a koja se sve više počinje razumijevati kao razvojni potencijal društva. U tom kontekstu *Katunarić* ističe primjer Hrvatske kao manje razvijene zemlje koja bi mogla imati koristi od kulture koja se shvaća kao sociokulturni kapital.

Zašto dokazivati da Hrvatska jest Europa pita se *Silva Mežnarić* na početku članka koji nosi naziv *Europa i Hrvatska u njoj: kultura adaptacije*. Autorica je mišljenja kako Hrvatska svoj kulturni identitet treba graditi na strategijama adaptacije na Europu, a ni pošto stalno dokazivati svoje pripadanje europskom prostoru strategijama "prikaćenosti" ili statusu "predziđa". Da bi se Hrvatska sa svojom "perifernom kulturom" priključila Europi, trebala bi se više zauzeti za simetričnost razvoja i za više središta razvoja. Pritom se treba držati, zaključuje *S. Mežnarić*, triju osnovnih načela kulturnih politika: 1. otvorenosti, 2. dijaloga i 3. neregresivnosti.

Nacionalni san, tranzicija i globalizacija glavne su odrednice preko kojih *Ivo Paić* po-

kušava proučiti konstruiranje identiteta koje je prožeto iskustvom nacionalnog sna i njegovim konačnim ispunjenjem. Na pitanje "Što nam sada određuje život?", s kojim ujedno započinje prvo poglavlje, autor odgovara navodeći dva procesa: jedan je tranzicija, a drugi globalizacija. Autor uspoređuje ostvarenje hrvatskoga i njemačkoga nacionalnog sna koji su dva udaljena, ali u dijelovima strukture bliska primjera.

Članak *Jadranke Čačić-Kumpes Kultura, etničnost i obrazovanje: naznake o interakciji i perspektivi* podsjeća nas da su kultura, etničnost i obrazovanje u stalnoj međusobnoj interakciji te da se njihova obilježja stalno mijenjaju kao i obilježja njihova međusobnog odnosa. U članku se pozornost skreće i na specifičnosti razvoja i perspektive hrvatskog školstva uvjetovanog društvenim i povijesnim okolnostima. Na pragu 21. st. nova koncepcija obrazovanja, ističe J. Čačić-Kumpes, treba se prilagoditi vremenu novih integracija u kojem se ne želi umanjiti važnost povezanosti s vlastitom tradicijom, ali od kojeg se očekuje osposobljenost za dinamičan i sve brži protok znanja i ljudi, koji je zahtjevniji od pokretljivosti unutar nacionalne zajednice.

Člankom *Udžbenici povijesti i nacionalni identitet mladih Branislava Baranović* želi skrenuti pažnju na značenje koje ima povijest kad je riječ o nacijama, narodima i etničkim grupama. Izgradnja etničkog identiteta u Hrvatskoj odrazila se i na nastavu povijesti. Godine 1991. u elaboratu novog programa nastave povijesti povijest se eksplicite veže uz sferu politike. Rezultati istraživanja koje navodi B. Baranović pokazuju da su novi udžbenici povijesti i u kvantitativnom i sadržajnom pogledu fokusirani na nacionalnu povijest, a njihovi su sadržaji ujedno etnocentrični, ksenofobični i monoperspektivni.

Treća cjelina *Kultura, mit i etničnost* započinje tekstom *Josipa Županova Etničnost i kultura: politička mobilizacija i opstanak*. Županov na početku teksta primjećuje kako je u zadnja dva desetljeća XX. stoljeća revitalizacija brojnih etničkih zajednica prisutna ne samo u Istočnoj i Jugoistočnoj Europi, već i u etabliranim nacionalnim državama Zapad-

ne Europe. I on se oslanja na teoriju nacije A. D. Smitha kojem suprotstavlja Rogersa Brubakera i njegov stav da nacija ne može biti "realna društvena grupa", već "institucionalni okvir". Autor nadalje smatra da je Brubakerov pristup uspješan u objašnjenju rasapa SSSR-a dok je Smithov pak (prvenstveno zbog mita o izabranom narodu) pogodniji za objašnjenje raspada SFRJ.

Kod nas, kako navodi *Dunja Rihtman-Auguštin* u članku *Narodna kultura i hrvatski etnomit*, još uvijek dominiraju primordijalne teorije shvaćanja etničnosti. Slično Županovu i D. Rihtman-Auguštin oslanja se na A. D. Smitha te posebnu važnost u okviru njegove teorije pridaje mitsko-simboličkom kompleksu (mythomoteuri), pri čemu smatra kako je potrebno razmotriti ulogu hrvatske narodne kulture u spomenutom kompleksu. Hrvatska narodna baština koju sačinjavaju narodna kultura i narodna umjetnost intelektualne su konstrukcije koje su poslužile kao sredstvo za nacionalnu identifikaciju u regionalno šarolikoj Hrvatskoj.

Tekst *Ive Žanića Kosovski mit i jugoslavenska mentalna sukcesija* kao predmet proučavanja uzima boj na Kosovu 1389. god. kao središnji događaj srpske nacionalne povijesti. On je prema mišljenju autora prozeo ne samo srpsku kulturu, političku misao, već i javni život u cijelosti. Mit, kako kaže Žanić, uvijek nosi neku poruku koja je čovjeku bliska, estetski lijepa, koja mu u trenucima krize pomaže da osmisli nevolju i na taj način pronade perspektivu. Ako znamo da mitovi udovoljavaju socijalnim, psihološkim i emocionalnim potrebama, onda nam je jasno zašto se održavaju i zašto uvijek jednako funkcioniraju.

Zadnje poglavlje *Razmeđa etničnosti, kulture i identiteta* započinje tekstom *Pretpostavke kreiranja etničnosti*. Na tragu Eugenea E. Roosensa *Saša Božić* pokušava povezati etničnost s procesom kreiranja. Etnički akteri posežu za kreativnim djelovanjem kada nemaju dovoljno znanja da riješe određeni problem te stoga svoje racionalno i normativno orijentirano djelovanje trebaju nadopuniti kreativnošću. Kreativno djelovanje također dolazi do izražaja i preko reprezenta-

cije etničkih obilježja. Autotelčni aspekt kreativnosti, kada akter zaboravi na sebe, vrijeme i prostor te doživljaj ispunjenja i smisla koji kreativno djelovanje pruža najvažniji su razlozi po mišljenju autora za kreativnost etničkih aktera.

U tekstu *Dalibora Brozovića Etničnost kao jedna od podloga nacionalne kulture* sam naslov sugerira kako je etničnost tek jedan od faktora koji utječu na nacionalnu kulturu. Samu nacionalnu zajednicu označavaju brojni čimbenici koji u bitnome utječu na njezinu kulturu, a Brozović ih svrstava u sedam rubrika. Svrha ovoga članka jest odrediti pravo mjesto etničnosti među čimbenicima koji određuju kulturu tj. ne precijeniti ulogu etničnosti, no jednako tako njezinu ulogu ne valja ni podcijeniti.

Tekst *Radovana Ivančevića Ruralna i urbana komponenta kulturnog identiteta* sažeto interpretira šesnaest teza koje smatra ključnima za rješavanje složene problematike uloge etničke komponente za pojam kulturnog identiteta. Ivančević se dotiče i značenja etničkog mita, a tekst završava mišlju kako hrvatska kultura nije etnički pojam ni sada niti je to ikada bila niti to ikada može biti, a hrvatski identitet nije etnički pojam, nego kulturni jer su u njegovu stvaranju sudjelovale mnoge etničnosti.

Jasna Čapo Žmegač autorica je teksta "Mi smo veći Hrvati od njih!" *Percepcija i management kulturnih razlika unutar nacionalne zajednice*, u kojem polazi od teze da se etničnost ne podudara s jezičnim, kulturnim, političkim i inim granicama skupina. U članku su izneseni rezultati istraživanja interkulturalne komunikacije i integracije Hrvata koji su se preselili iz vojvodanskog dijela Srijema u Hrvatsku 90-ih godina. Uslijed pučke definicije pripadnosti percipirana kulturna raznolikost postaje temeljem za hijerarhiziranje dviju skupina kao "boljih" i "lošijih", "pravih" i "nepravih" Hrvata.

Zadatak članka *Jeziči i etnije na prostoru bivše Jugoslavije*, kaže autor *Ivo Pranjković*, jest promotriti situaciju u bivšoj Jugoslaviji i skrenuti pažnju na eventualne uzroke brojnim međunacionalnim sporovima koji se mogu dovesti u vezu s jezičnim, posebice so-

ciolingvističkim i jezičnopolitičkim činiteljima. Pranjković zaključuje da nema potpune nacije bez vlastite države i vlastitoga jezika. Iz toga slijedi i definicija nacije kao naroda s vlastitom državom i vlastitim jezikom.

Pretposljednji tekst *Jezične skupine bez vlastitih institucija i pitanja kulture i izobrazbe na njihovu jeziku* napisao je *August Kovačec*, a bavi se nehrvatskim jezičnim grupama koje žive na hrvatskom teritoriju, a pritom nisu povezane s nekom matičnom nacionalnom ili jezičnom zajednicom. Autor se dotiče jezičnih skupina Bajaša u Međimurju i Podravini koji govore jednim starinskim dijalektalnim oblikom rumunjskog, Arbanasa u Zadru i Istriota (Istroromana) koji govore posebnim romanskim idiomom te male skupine stanovnika koji govore starinskim oblikom rumunjskog jezika (Istrorumunji), a žive južno od Učke. I Istrorumunji i Arbanasi i Istrioti (Istroromani) i Bajaši, zaključuje autor, svaki su na svoj način dio ukupnoga identiteta Hrvatske.

Na kraju knjige nalazi se članak *Ružice Čičak-Chand Religija kao izraz etničkog i kulturnog identiteta: islam i muslimani u Zapadnoj Europi*. Na primjeru suvremene muslimanske populacije u Zapadnoj Europi autorica je željela prikazati kako religija kao bitna odrednica etničnosti može u određenim okolnostima preuzeti "etnički" profil. Osvrće se i na kulturne nepodudarnosti između muslimanskih imigranata i većine zapadnoeuropske populacije. Hoće li u Europi novog tisućljeća prevladati zamisao etničke i kulturne homogenosti ili će prevladati prepoznavanje važnosti različitosti kao sastavnog dijela same jezgre suvremenoga poimanja građanstva, pitanje je koje ostaje otvorenim.

Knjigu *Kultura, etničnost, identitet* možemo shvatiti i kao svojevrsni doprinos što ga društvena znanost može ponuditi za novonastale probleme suvremenoga hrvatskog društva. Tematika koja je ovdje obrađena interdisciplinarno bit će korisna kako studentima tako i nastavnicima i istraživačima, ali i široj javnosti.

Snežana Gregurović